

УДК 336.14

Онищенко С. В.

Голян Я. С.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі зростання дефіциту державного бюджету в умовах глобалізованого середовища. Проаналізовано стан дефіциту Державного бюджету України та виявлено сучасні тенденції його формування. Досліджено динаміку відношення дефіциту державного бюджету України до ВВП та його зв'язок із державним боргом.

Ключові слова: доходи бюджету, видатки бюджету, дефіцит Державного бюджету, державний борг, валовий внутрішній продукт.

Постановка проблеми. В умовах політичної та економічної нестабільності державний бюджет є категорією надбудови фінансової системи. Актуальності набуває питання суттєве зростання дефіциту державного бюджету, що є одним із важливих макроекономічних показників, який характеризує надійну бюджетну систему країни. Проблема дефіцитної незбалансованості бюджету змушує сьогодні більшість країн вживати кардинальних заходів для її подолання. Країни, які створили ефективні функціональні економічні системи, що здатні регулювати співвідношення доходів і видатків держави, мають позитивне сальдо або незначний дефіцит.

В Україні протягом останніх років зберігається дефіцит державного бюджету, що, у першу чергу, зумовлений недостатніми надходженнями, викликаними економічною кризою та нестабільною політичною ситуацією в країні. Його зростання спричиняє в державі посилення інфляційних процесів, кризу у сфері державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах і, як наслідок, погіршення соціально-економічного стану в суспільстві. Тому необхідним є дослідження особливостей формування дефіциту Державного бюджету України в сучасних умовах та пошук оптимальних джерел його фінансування на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням дефіциту Державного бюджету України на сучасному етапі займаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Л. Гордєва, К. Самсонова, С. Опаріна, Н. Редіна, Л. Оме-

льянович, Р. Колеснікова, О. Футерко, І. Луніна та ін. Однак для українського бюджету проблема дефіциту досі залишається невирішеною.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Основна увага раніше приділялася саме економічній суті дефіциту державного бюджету. Проте виникла необхідність більш глибоко дослідити взаємозв'язок бюджетного дефіциту та державного боргу, а також виявлення їх впливу на соціальний розвиток української держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз бюджетного дефіциту України в сучасних умовах нестабільної політичної ситуації в країні, а також а також виявлення взаємозв'язку дефіциту бюджету та державного боргу.

Виклад основного матеріалу. Розгляд проблеми державного дефіциту нашої країни на сьогоднішній день є досить актуальною темою, оскільки він викликає низку проблем, які необхідно вирішити.

Бюджетний дефіцит – досить складне економічне явище, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, він є основним вимірником ефективності економічної політики держави. Дефіцит бюджету має різні вияви, характеризується розмаїттям причин, чинників і наслідків.

Відповідно до Бюджетного кодексу України дефіцит Державного бюджету – перевищення видатків бюджету над його доходами [1].

Необхідно зазначити, що за останній час в Україні значно зріс державний борг. Це негативно позначається на стані збалансованості бюджету наступних років, оскільки навантаження на пога-

Таблиця 1
Динаміка доходів, видатків та дефіциту державного бюджету України за 2000–2014 рр. [9]

Рік	ВВП, млн грн	Доходи, млн. грн.	Видатки, млн. грн.	Дефіцит/профіцит, млн. грн.	Частка доходів у структурі ВВП, %	Відношення дефіциту до ВВП, %
2000	170070	36229,9	35532,6	697,3	21,30	-
2001	204190	38906,9	39942,6	-1035,7	19,05	0,51
2002	225810	45449,3	44336,5	1112,8	20,13	-
2003	267344	50020	52055	-2035	18,71	0,76
2004	345113	60702	64192	-3490	17,59	1,01
2005	441452	106135	114080	-7945	24,04	1,80
2006	544153	133522	137081	-3559	24,54	0,65
2007	720731	165939,2	174254,3	-8315,1	23,02	1,15
2008	948056	231722,9	241490,1	-9767,2	24,44	1,03
2009	913345	209700,3	242356,7	-32656,4	22,96	3,58
2010	1082569	240615,2	303588,7	-62973,5	22,23	5,82
2011	1316600	314616,9	333424,5	-18807,6	23,90	1,43
2012	1408889	346054	395681,5	-49627,5	24,56	3,52
2013	1454931	339180,3	403456	-64275,7	23,31	4,42
2014	1345811	319072,9	378342,3	-59269,4	23,71	4,40

шення основної частини боргу та виплату процентів за боргом відбуваються за рахунок видаткової частини державного бюджету. У процесі аналізу встановлено, що більшість запозичень, взятих Україною протягом цих років, залучалися на коротко- та середньостроковій основі. Це негативно вплине на стан бюджетної політики країни, адже необхідно щорічно виплачувати значні відсотки за користування кредитними ресурсами та великі суми на погашення основної суми боргу.

Для аналізу бюджетного дефіциту України проаналізуємо доходи та видатки Державного бюджету України (табл. 1).

Під час аналізу дохідної та видаткової частин державного бюджету України було виявлено, що протягом аналізованого періоду вони зростають стабільними темпами, проте спостерігаються коливання у 2008 та 2009 роках, що пояснюється світовою кризою та зростаючими темпами інфляції протягом цих років (рис. 1). Слід відмітити, що майже протягом усього досліджуваного періоду спостерігається зростання дефіциту державного бюджету, профіцит спостерігається лише у 2000 та 2002 роках, що свідчить про спроможність держави розраховуватись за своїми зобов'язаннями після покриття усіх передбачених бюджетом видатків та говорить про економічний розвиток країни. Проте починаючи з 2003 р. спостерігається зростання дефіциту державного бюджету значними темпами, що говорить про негативну динаміку, а це у свою чергу приводить до зростання державного боргу. Найбільшого значення дефіцит державного бюджету мав у 2013 р., що свідчить про неефективну політику щодо управління формуванням доходів та видатків бюджету, а це в майбутньому може привести до погіршення загального стану економіки в країні та справить значний вплив на стан реального сектора економіки і соціальну сферу. Задля покращення ситуації органам державного управління потрібно вжити заходи щодо збалансування бюджету як шляхом збільшення доходів, так і шляхом зменшення витрат [5].

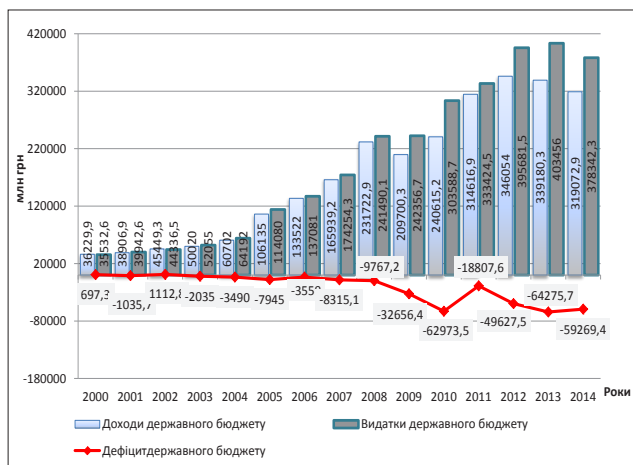

Рис. 1. Динаміка доходів, видатків та дефіциту державного бюджету України за 2000–2014 рр.

Рівень бюджетного дефіциту належить до найважливіших індикаторів фінансової безпеки будь-якої держави. Існують різні оцінки його граничного розміру. Наприклад, Маастрихтський договір з-поміж інших умов потенційним учасникам валютного союзу висуває й таку, як межа дефіциту державного бюджету (3% від ВВП). Згідно з даними міжнародної статистики, «нормальна»

величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинених країнах коливається у межах 3-4% від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5%. Існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі 4-5% від обсягу ВВП.

Відповідно до Маастрихтського договору дефіцит державного бюджету має становити не більше 3% до ВВП країни. Проаналізувавши цей показник для дефіциту бюджету України, можна дійти до висновку, що протягом аналізованого періоду він мав нестабільну динаміку, проте до 2009 р. він був нижчим від оптимального значення, що говорить про стійкий стан економіки країни і про її здатність раціонально використовувати ресурси. Але у 2009 р. відношення дефіциту державного бюджету до ВВП склало 3,58%, тобто перевищило оптимальне значення, що пояснюється впливом негативних наслідків світової економічної кризи 2008–2009 рр. (рис. 2).

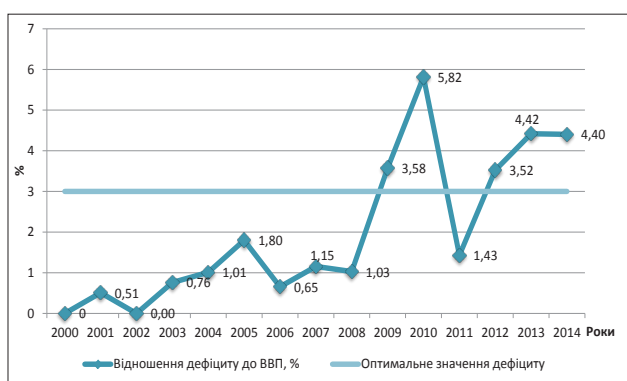

Рис. 2. Динаміка відношення дефіциту державного бюджету України до ВВП та його оптимальне значення відповідно до Маастрихтського договору

Протягом останніх років перевищення межі дефіциту державного бюджету відповідно до Маастрихтського договору в Україні відбувалося постійно, що свідчить про неефективне формування державного бюджету та недосконалу фінансову політику, внаслідок якої досить велика частина реального сектора економіки перебуває в тіні, тому недотримуються кошти до державного бюджету. Таким чином Україна має значні проблеми стосовно збалансування бюджету, з якими її вихід на стабільно зростаючий рівень економічного розвитку неможливий.

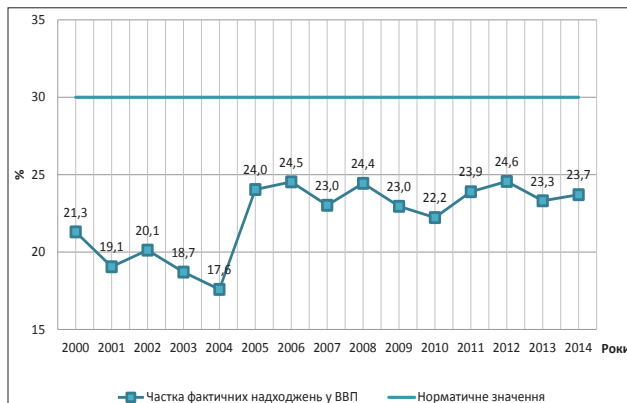

Рис. 3. Динаміка частки фактичних надходжень у ВВП у 2000–2014 рр. та її нормативне значення

Проаналізувавши відношення дохідної частини державного бюджету України до ВВП, можна

дійти до висновку, що при нормативному значенні у 30% протягом 2000–2014 рр. значення надходжень були значно нижчими і не були більшими ніж 24,5% (рис. 3), що свідчить про нераціональність розподілу ВВП та неефективну фіскальну політику держави, що призводить у свою чергу до зростання дефіциту бюджету.

З широкого кола проблем дефіциту Державного бюджету України можна виділити такі:

- структурна розбалансованість економіки та неефективне проведення структурних перетворень;
- неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання;
- збереження значної кількості нерентабельних державних підприємств, що одержують дотації;
- невідповідна наявним фінансовим можливостям держави структура бюджетних витрат;
- значний обсяг тіньової економічної діяльності;
- нецільове і неефективне використання бюджетних коштів;
- втрати, розбазарювання виробленої продукції, крадіжки, приписки тощо, що не стало об'єктом ефективного державного фінансового контролю;
- неефективність фінансово-кредитних відносин [12].

Дефіцитний бюджет зазвичай має місце у період спаду обсягів національного виробництва, коли податкові надходження зменшуються, а потреба у видатках зростає. Нагромаджена сума позичених урядом коштів для фінансування дефіциту державного бюджету утворює державний борг.

Існує безпосередній зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом, з одного боку, державний борг є різницею між нагромадженою сумою всіх позитивних сальдо бюджетів і сумою всіх від'ємних сальдо (дефіцитів), отже, бюджетний дефіцит формує державний борг; з другого боку, зростання боргу потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування, що зумовлює зростання бюджетного дефіциту. Між згаданими вище формами бюджетного механізму існує тісний взаємозв'язок. З одного боку, видатки бюджету обмежені обсягом зібраних доходів, які своєю чергою, залежать від рівня розвитку економіки і доходів населення. З іншого боку, вони впливають на збільшення можливостей у створенні національного продукту і сприяють підвищенню ефективності економіки та прискоренню НТП, що у підсумку теж впливає на обсяги доходів бюджету. Вважається, що відтворення макроекономічної рівноваги передбачає досягнення відповідності обсягів коштів, які вилучаються з кругообігу, до обсягів, які дорівнюють поверненим у нього [14].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, «державний борг – загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору» [1].

Внутрішній державний борг – заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни, які володіють цінними паперами, випущеними її урядом.

Зовнішній державний борг – це заборгованість держави перед іноземними громадянами, фір-

мами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями [3].

Гарантований державою борг – це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання-резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями [1].

Обсяг державного боргу регулюється законодавством України. Для поліпшення управління та обслуговування зовнішнього і внутрішнього боргу бюджетним кодексом України встановлено, що основний обсяг державного боргу не повинен перевищувати 60% фактичного річного обсягу ВВП України. Крім того, граничні обсяги державного внутрішнього та зовнішнього боргу України і надання державних гарантій здійснюються в межах, що встановлюються на кожний бюджетний період [2].

Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2010–2014 рр. наведено на рисунку 4.

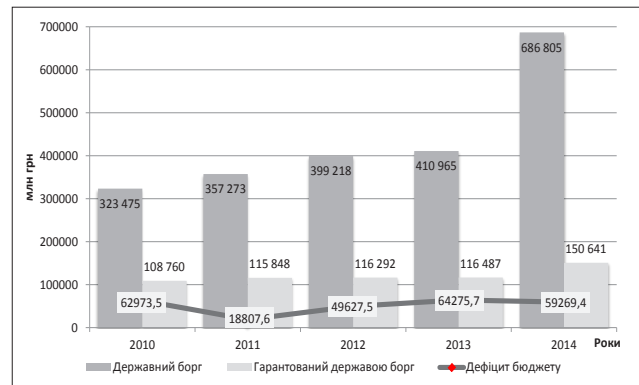

Рис. 4. Динаміка дефіциту бюджету та державного боргу України за 2010–2014 рр. [9]

Аналізуючи дані про стан державного боргу за останні роки, можна зробити висновок, що державний борг України має тенденцію до зростання, яке набуло загрозливих темпів. Це здійснює негативний вплив на Україну і має певні наслідки. Але, з огляду на останні офіційні дані та прогнози, державний борг поступово зменшується, що дає можливість сподіватися на покращення стану економіки та його подальше зменшення. Варто розглянути позитивні та негативні наслідки цього явища. Державні запозичення сприяють активізації підприємницької діяльності, ефективному використанню фінансових ресурсів та економічному зростанню. Але це збільшує навантаження на державний бюджет. Тому вкрай важливо знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням та внутрішніми і зовнішніми запозиченнями. Відповідно, зростання державного боргу негативно відображається на стані бюджету, зокрема збільшує його дефіцит.

Отже, зміна бюджетного дефіциту є одним із факторів, що впливають на динаміку державного боргу з певним часовим лагом. Наприклад, зростання дефіциту вимагає додаткових позикових джерел покриття, що викликає зростання витрат на обслуговування державного боргу і в більшості випадків призводить до зростання бюджетного дефіциту. Зазначений зв'язок необхідно враховувати при визначенні граничного розміру цих показників на наступні періоди.

Висновки і пропозиції. Таким чином, в сучасних умовах світової глобалізації варто планувати і регулювати обсяг дефіциту державного бюджету, ефективно управляти ним та стимулювати його зменшення. Постійні державні кредити, неможливість своєчасних виплат можуть призвести до накопичення боргів. Через це Україна може втратити свою економічну незалежність, в країні погіршується загальний стан економіки, що також негайно відображається на рівні життя населення.

Зростання бюджетного дефіциту прямо не пов'язане з етапами економічного розвитку країни: воно спостерігається як у кризові періоди, так і у періоди відносної стабільності. Це свідчить про відсутність єдиної стратегії управління ним і вказує на необхідність її розробки, тому система управління дефіцитом державного бюджету потребує негайного вдосконалення та пошуку шляхів раціонального і ефективного збалансування доходів і видатків Державного бюджету.

Список літератури:

1. Бюджетний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Артус М.М. Бюджетна система України : навчальний посібник / М.М. Артус. – Видавництво Європейського університету, 2005. – С. 188-192.
3. Будаговська С.М. Макроекономіка [Електронний ресурс] / С.М. Будаговська. – Режим доступу : <http://pulib.if.ua/part/748>.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2015. – 77 с.
5. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення : [монографія] / З.С. Варналій, Т.В. Бугай, С.В. Онищенко. – Полтава : ПолтНТУ, 2014. – 271 с.
6. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А.Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180-185.
7. Глухова В.І. Дефіцит державного бюджету та його погашення / В.І. Глухова, М.В. Покутня // Фінансова політика та інвестиції. – 2010. – № 1. – С. 17.
8. Паєнко Т.В. Інституціональна природа дефіциту бюджету та державного боргу в Україні // Економіка промисловості. – 2013. – № 1-2(61-62). – С. 181-187.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
10. Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
11. Про Державний бюджет України на 2014 рік : Закон України від 16.01.2014 № 719-VII. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
12. Свереда Н.І. Основні проблеми та напрямки подолання бюджетного дефіциту в Україні. [Електронний ресурс] / Н.І. Свереда – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.
13. Сорока Р.С. Бюджетна система : навчальний посібник / Р.С. Сорока, І.Г. Благун. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 236 с.
14. Федосов В.М. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури ; Тернопіль : Економічна думка, 2012. – 871 с.

Онищенко С. В.

Голян Я. С.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ДИНАМИКИ ДЕФИЦИТА ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена проблеме дефицита государственного бюджета в условиях глобализируемой среды. В исследовании проанализировано состояние дефицита Государственного бюджета Украины и выявлены современные тенденции его формирования. Исследована динамика отношения дефицита государственного бюджета Украины к ВВП и его связь с государственным долгом.

Ключевые слова: доходы бюджета, расходы бюджета, дефицит государственного бюджета, государственный долг, валовой внутренний продукт.

Onyshchenko S. V.

Holyan Y. S.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

ANALYSIS OF DYNAMICS AND STATE BUDGET DEFICIT UKRAINE

Summary

The article is devoted to the problem of growing state budget deficit in the globalized environment. The state deficit of the State budget of Ukraine and modern tendencies of its formation. The dynamics of the budget deficit ratio to GDP Ukraine and its relationship with the public debt.

Keywords: budget revenues, expenditures, deficit of budget, public debt, gross domestic product.